

УДК 130.122:796

РОЛЬ ДУХОВНОСТІ У СПОРТІ (ОГЛЯД ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА РОСІЙСЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Савченко В.М., Лопатенко Г.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Проведено огляд вітчизняної і російськомовної літератури з метою визначити роль духовності у спорті і встановити її вплив на результати спортивної діяльності. За словами «духовність» / «духовне здоров'я» та «спорт» проведено пошук в Російській науковій електронній бібліотеці «eLibrary» та Національній бібліотеці України ім. В.І.Вернадського за останні 10 років. За вказаними пошуковими словами знайдено 174, а для аналізу відібрано 45 літературних джерел. У більшості проаналізованих наукових праць підкреслюється значна роль духовності у вихованні та підготовці спортсменів різного віку, але узагальнено та без конкретних фактів. Також в цих працях вказується на соціальне значення спорту, на важливість організувати виховання і підготовку спортсменів таким чином, щоб сформувати розвинуту особистість з високими духовно-моральними якостями. Проте знайти наукові праці, які б вказували на пряму залежність результатів спортивної діяльності від вихованих духовно-моральних якостей (сформованих загальнолюдських цінностей) спортсменів, у вітчизняній та російськомовній літературі не вдалося. Лише в одній роботі вказано на зв'язок між виникненням спортивних травм і рівнем духовних цінностей та суспільної спрямованості спортсменів. Задекларована важлива роль духовності у спорті потребує реалізації конкретних освітніх педагогічно-філософських систем, методик, програм тощо в установах, де виховуються і готуються спортсмени, і підтвердження їх впливу на результати спортивної діяльності. Це потребує проведення спеціальних наукових досліджень, за результатами яких можна буде вести мову про вплив духовності на спорт.

Ключові слова: дух, духовність, спорт, фізична культура і виховання.

Постановка проблеми. Відомо, що спорт (англ. *sport*, походить від давньофранцузького *disport* – «дозвілля», «розвага») є складним соціальним явищем, одним з видів фізичної культури суспільства, що історично склалася у формі змагальної діяльності, спеціальної підготовки до неї, а також специфічних міжособистісних відносин, норм і досягнень, що виникають в процесі цієї діяльності. У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» [1] спорт визначається «як діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них».

Спорт як важливий соціальний феномен пронизує всі рівні сучасного соціуму, впливаючи на основні сфери життєдіяльності суспільства та виконуючи численні соціальні функції. Йому під силу рішення надзвичайно широкого кола задач, починаючи зі зміцнення здоров'я населення, відволікання молоді від пагубного впливу вулиці, задоволень які негативно впливають на стан їх здоров'я до формування особистості людини та її духовності. Згідно з «філософією олімпізму», що зародилася ще в Древній Греції, спортсмен не повинний прагнути до перемоги за будь-яку ціну. Він повинний демонструвати чесну, шляхетну, лицарську поведінку в спортивних змаганнях, розуміючи, що головним в цих змаганнях є не перемога над суперником, а самовдосконалення та власний розвиток [2].

Зі спортом тісно пов'язані такі людські феномени, як тілесність і духовність. Відомий вислів «в здоровому тілі – здоровий дух (*mens sana in corpore sano*)» це підтверджує. Про взаємовідносини тілесного і духовного мова ведеться давно представниками науки, мистецтва, культури та релігії. Так, відомий просвітитель святитель Феофан Затворник вказував, що тіло потрібно постійно виховувати і «зробити його пристосованим знаряддям до виконання земного свого призначення... щоб воно було живе, міцне, легке». Він рекомендує «пристосувати своє тіло до свого звання і стану», тобто до виконання основної діяльності людини [цит. за 3]. Сучасні представники релігії розуміли те, що «спорт нині заміняє фізичну працю, якою вона була раніш, що люди знаходять у спорті радість звільнення від нервового стомлення, і спорт, таким чином, виявляється інтимніше зв'язаний з духовним життям людини» [цит. за 3].

Щоб вести мову про роль духовності у спорті, треба визначитися з сутністю терміну «духовність». Про складність тлумачення і контекстного розуміння терміну «духовність» написано багато. Пошлімося на недавню роботу російських вчених, які проаналізували застосування цього терміну майже у 500 російськомовних джерелах [4]. Автори роблять висновок про розпливчастість цього терміну у вітчизняному контексті. Слово «духовність» вживається не тільки у науковому і релігійному сенсі, але широко у повсякденному житті. Виділяються релігійні, культурні, політичні контексти оперування поняттям «духовність». Так, духовність тлу-

мачиться як форма патріотизму, релігійного світовідчуття, вихід за межі людської обмеженості, освіченість, спосіб боротьби з бездуховністю, прагнення до ідеалу тощо [4].

Спочатку зупинимось на світському трактуванні духовності. Духовність прямо пов'язана з духом. Згідно сучасних філософських поглядів дух (грец. *νοῦς*, *πνεῦμα*; лат. *spiritus*, *mens*; нім. *Geist*; франц. *esprit*; англ. *mind*, *spirit*) – 1) вища здатність людини, що дозволяє їй стати джерелом полягання сенсу, особистісного самовизначення, осмисленого перетворення дійсності; відкриває можливість доповнити природну основу індивідуального і суспільного буття світом моральних, культурних і релігійних цінностей; грає роль керівного принципу та такого, що зосереджує для інших здібностей душі; 2) ідеальна, правляча світом сила, до якої людина може бути активно і пасивно причетна [5] (переклад власний). Отже, у найзагальнішому сенсі духовність подається як сукупність проявів духу у світі і людині.

З позиції релігії та теології головним у понятті духовності є святе походження – від Духа Святого. Святий Дух є Третьою Особою Божою, і, отже, самим Богом. Духовність – це наявність Святого Духа у людини. Тому у християнстві розвинута ідея тіла як храму Духа Святого, що зобов'язує людину піклуватися про своє тіло. Святий апостол Павло повчав: «Хіба ж не знаєте, що ваше тіло – храм Святого Духа, Який живе у вас?» (1 Кор. 6, 19). «Хіба не знаєте, що ви – храм Божий, і що Дух Божий у Вас перебуває?» (1 Кор. 3, 16). В християнстві вважається, що людина – це єдність духу, душі та тіла (1 Сол. 5, 23). Дух є найглибшою частиною душі, бо він відображає нашу самосвідомість. Дух – це наше власне «Я», через яке ми безпосередньо лумчимось з Богом [3]. Отже, «релігійна» духовність – це релігійний стиль життя, відкритість до трансцендентного, гармонійна дія богословських і моральних чеснот в особі, прагнення досконалості з Богом, збереження моральних і духовних традицій предків. Духовне життя людини є життя в Святому Духові, яке осяяє в інтелектуальному, сентиментальному і почуттєвому вимірах [3].

Для подальшого аналізу ролі духовності у спорті повернемося до поняття «дух». Дух – більш глибоке і об'ємне поняття, ніж свідомість, розум, воля людини. Відносно людини та суспільства дух трактується як їх внутрішня сутність або сенс будь-якого явища в них. Наголосимо, що у світському розумінні духовність людини – це особлива її діяльність, спрямована на осягнення сенсу життя і свого місця в ньому, на визначення критеріїв добра і зла, для оцінки людей і подій. Духовність – повнота і багатство розвитку особистості, позитивне ставлення до себе та інших, прагнення особистості до гуманіс-

тичних цінностей, автономність і прийняття інших, альтруїзм, креативність (творіння) тощо. Зазвичай, в побуті під духовністю розуміють моральність, релігійність, певну піднесеність думок та вчинків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на розуміння інтеграції спорту та духовності (у різних її проявах в людині та суспільстві), сьогоднішні реалії вказують на недостатню увагу на це явище у спорті. Про це свідчать багато чисельні факти застосування допінгу спортсменами, що є проявом їх низьких духовно-моральних якостей [6]. Тому встановлення впливу духовності на спорт на теренах України та інших пострадянських країн є актуальним завданням.

Мета статті. Визначити роль духовності у спорті і встановити її вплив на результати спортивної діяльності за літературними даними.

Виклад основного матеріалу. Проведено пошук в двох бібліотеках, використовуючи пошукові слова «духовність» або «духовне здоров'я» в поєднанні зі словом «спорт». Використані електронні бази даних Російської наукової електронної бібліотеки «eLibrary» та Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Пошук в російській бібліотеці проведено за останні 10 років, в українській – починаючи з 2000 року. За вказаними пошуковими словами було знайдено 174 літературних джерел (в російській бібліотеці – 150, в українській – 24 джерела). Багато літературних джерел за змістом не відповідали поставленій меті. Тому для подальшого аналізу було відібрано 45 літературних джерел.

Предметний аналіз відібраних літературних джерел дозволив виділити чотири напрямки у висвітленні ролі духовності у спорті:

- роль духовності у спорті та вплив духовності на результати спортивної діяльності (що було метою дослідження);
- спорт і формування розвинутої особистості з високими духовно-моральними якостями;
- соціальне значення спорту;
- підготовка та освіта спортсменів з набуттям духовно-моральних цінностей.

Роль духовності у спорті та вплив духовності на результати спортивної діяльності. За цією темою знайдені праці, в яких лише підкреслюється важлива роль духовності, «спортивного духу» у спорті [2; 9; 10; 11; 12]. Стрельченко В.Ф. та співав. (2015) стверджують, що спорт, поряд з живописом, скульптурою, музикою і балетом поступово формує у людей досконалість, як однієї з цінностей життя. Фізична культура і спорт виступають не тільки як головний засіб виховання і вдосконалення рухів, але і як засіб виховання особистості, яка може гармонійно

поєднувати в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [9]. В свою чергу Винокурова О.Е. та співав. (2014) наголошують на п'яти критеріях професійно-особистісного розвитку фахівця-спортсмена: духовність, професійна компетентність, операційно-технологічна готовність до професійної діяльності, творча активність та здатність до адаптації [10]. Як бачимо, духовність є однією із складових цих критеріїв.

Про значення духовності для спорту пишуть у статтях, які присвячені національним та етнічним видам спорту. В цих працях зазначається наявність духовних цінностей етносів в проведенні національних спортивних ігор з урахуванням соціальних особливостей окремих етносів [11; 12; 13; 14]. Наприклад, стверджується, що базовими цінностями етнічних видів спорту народів Крайньої Півночі є соціальні, духовні цінності і цінності, пов'язані зі зміцненням здоров'я в екстремальних умовах цього регіону, між якими є високий взаємозв'язок [11].

Спортивний спосіб життя не повинен бути сам по собі. Як зазначає І.М. Биховська (2007), при підході, коли тілесно-фізичні якості людини є об'єктом впливу самі по собі, а інтелектуальні і духовні – самі, без будь-якого серйозного поєднання їх між собою, це веде до двох крайнощів: з одного боку, до тілесного негативізму, до девальвації сенсу людського тіла, а, з іншого, до «соматизації людини», зведення в абсолют його «м'язово-м'язових» або «бюстово-сідничних достоїнств» [15].

Лященко В.М. та співав. (2017) встановили ієрархію життєвих цінностей у спортсменів високої кваліфікації. У обстежених домінували наступні три життєві цінності: «досягнення» (78%), «духовне задоволення» (62%) та «збереження власної індивідуальності» (54%). Наявність ціннісної орієнтації «духовне задоволення» вказує на прагнення спортсменів отримувати моральне задоволення у всіх сферах життя, а також займатися улюбленою і цікавою роботою, якою є обраний вид спорту [16].

Єдина робота, в якій наведені дані про вплив соціально-філософських і духовних цінностей на результати спортивної діяльності обстежених (студентів), виконана Феуерманом В.В. у 2014 р. (факультет фізичної культури і спорту Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, м.Сімферополь, АР Крим) [17]. Автор обстежив 19 студентів I-IV курсів вказаного факультету, використавши карту особистості за К.К. Платоновим, шкалу особистісної трижовності за Спілбергом, визначення колективістичної (прагнення захищати інтереси колективу) і індивідуалістичної (прагнення до особистого успіху) мотивації за Ю.Ю. Палаймом (Каунас, 1973), і встановив зв'язок між

рівнем соціально-філософських і духовних цінностей, рівнем суспільної спрямованості особистості і виникненням спортивних травм. Так, наявність високо-моральної мотивації (прагнення захищати інтереси колективу) мінімізувала отримання спортивних травм (12,5% від загальної кількості травм), а наявність низько-моральної мотивації (прагнення до особистого успіху) і високого «рівня домагань», призвели до великої кількості (87,5%) травм і ситуацій, які межували з отриманням травм. Проте мала кількість обстежених суттєво зменшує значення одержаних результатів у цій науковій праці.

Спорт і формування розвинутої особистості з високими духовно-моральними якостями. Спорт як соціальне явище та діяльність людини є складним і часом суперечливим, а його вплив на становлення особистості не однозначний. Робота над собою, великі фізичні та вольові напруги, боротьба за кращим результатом, за перемогу в змаганні сприймаються і осмислюються спортсменами по-різному. Не завжди серед спортсменів виявляються високі духовні і загальнолюдські моральні цінності [6]. Наприклад, Бибикова Н.В. та співав. (2016) вивчили серед студентів факультету фізичної культури і спорту, які займались спортом, сім життєво значимих орієнтацій (здоровий спосіб життя, прагнення до духовного вдосконалення, професійне зростання, взаємини з оточуючими, любов, відпочинок і розваги, спрямованість на матеріальне благополуччя) і встановили, що прагнення до духовного вдосконалення було останнім серед зазначених життєвих цінностей [18].

В більшості праць за цією темою описується велике значення спорту та фізичного виховання у формуванні етичних, моральних та духовних цінностей. Це стосується як спортсменів, так і учасників фізичного виховання, в т.ч. школярів. Наприклад, в Росії декларується, що при підготовці підлітків до виконання комплексу «ГТО» треба проводити духовно-моральне виховання, спрямоване на засвоєння так званих вищих духовних цінностей, до яких відносяться індивідуально-особистісні (життя, честь, гідність), сімейні (дім, сім'я, батьки), національні (Батьківщина, мова, традиції), загальнолюдські (мир на Землі). Цілеспрямоване фізичне виховання розглядається як засіб формування позитивного ставлення до здорового способу життя, а також як засіб формування різних морально-вольових якостей, таких як чесність, завзятість, прагнення до перемоги [19].

Подібний підхід до молоді є і в нашій державі. У вітчизняній літературі наводяться дані про впровадження патріотичного виховання, заснованого на військово-лицарських традиціях українського народу [20; 21; 22].

Сучасна українська молодь (старшокласники) вбачають фізично досконалою особистістю тих, хто займається спортом, веде здоровий спосіб життя, досяг і підтримує своє фізичне і духовне здоров'я на високому рівні і в гармонії, а також регулярно та самостійно займається фізичними вправами [23]. Більшість студентів, які активні в сфері фізичного виховання, прагнуть реалізувати духовно-моральні цінності, а не егоїстично-престижні (прагматичні) [24].

Значна частина наукових праць за період дослідження присвячена формуванню і вихованню мотивації молодих спортсменів. Під мотивами розуміється постановка тих чи інших цілей. Вміння вмотувати себе на досягнення і дійти до бажаного спортивного результату є важливою морально-вольовою цінністю [25; 26; 27; 28]. Кошелєв Ю.П. і співав. (2007) показали залежність різних видів мотивації від віку дітей та підлітків, що займаються єдиноборствами. Мотивація «духовні і фізичні потреби (позбавлення від психічних або фізичних вад, пошук свого «Я»)» частіше зустрічається у віці 12-13 років – 21% випадків, а мотивація «потреба в самоактуалізації, або потреба особистого вдосконалення» – у віці 16-17 років – 47% випадків. Автори вважають, що результати юних спортсменів безпосередньо залежать від того, наскільки вони адаптовані у суспільстві, яка їх психологічна підготовка і ким вони представляють себе в соціумі [28].

Турчик Р.Х.В. (2014) на основі аналізу праць зарубіжних вчених робить висновок, що спорт, в тому числі шкільний, є універсальним механізмом самореалізації, самовираження і розвитку людини, і тому його місце в системі цінностей сучасного суспільства помітно зростає [29]. Значення спорту у формуванні розвинутої особистості також виходить з того, що спорт виступає як частина загальнолюдської культури. Розроблена концепція «спортивної культури», в якій духовність розглядається як її складова [30].

Соціальне значення спорту. У частині наукових праць фізична діяльність і спорт аналізуються в контексті соціального інституту, придатного успішно вирішувати соціальні проблеми сучасної молоді. Автори це пов'язують з набуттям під час занять спорту людських цінностей, вдосконаленням чуттєво-емоційної сфери людини, формуванням у молоді духовного прагнення до активного позиціонування в будь-якому статусі [31]. Залучення і постійне заняття спортом є чинником соціалізації молоді на різних рівнях державної організації, методом профілактики соціально негативної та агресивної поведінки підлітків [32; 33; 34; 35]. Також соціальне значення для сучасної молоді має залучення підлітків і молодих людей до організації, про-

ведення і участі в національних (етнічних) спортивних іграх [11; 12; 13].

Підготовка та освіта спортсменів з набуттям духовно-моральних цінностей. Оскільки фізична культура та спорт грають значну роль в суспільстві, то навчання, підготовка і загалом освіта майбутніх спортсменів повинні містити в собі елементи моралі та духовності, що спостерігається не завжди. Моральний і духовний потенціал повинен бути присутнім в сучасній освіті працівників фізичного виховання та спортсменів. Багато авторів наголошують на необхідності виховувати представників сучасної молоді на основі етичних цінностей спорту, необхідних для формування соціально зрілої особистості, здатної виявляти турботу про власне здоров'я і здоров'я інших людей, а також вести здоровий спосіб життя. Підкреслюється необхідність акцентувати увагу на гуманістичній складовій сучасного спорту, цінностях, пов'язаних з можливістю розвивати в рамках спортивної діяльності різноманітні фізичні, психічні та духовні якості людини, сприяти цілісному розвитку особистості та формуванню моральної, естетичної, інтелектуальної, фізичної, екологічної культури [6; 36; 37].

На жаль, спортсмени часто не вміють правильно ставитися до себе і світу: виникають специфічні деформації типу «зіркової хвороби» або «комплексу невдахи» («вічно другого»), а також «спорт для себе», якому можна приділяти мало уваги і не поважати, і «спорт високих досягнень», заради якого можна ризикувати майже всім і обожнювати його, не звертаючи увагу на все інше в житті. Тому психологічна підготовка фахівців повинна бути сфокусована на проблемах вдосконалення людини, його відносин з собою та зі світом (розвитку особистісних і партнерських властивостей, професіоналізму і людяності). Вона повинна зосередитися на проблемах профілактики і корекції життєдіяльності в ситуації травм, втрат і поразок, так само, як і в ситуаціях перемог, досягнень, вигравів, розвитку і узгодження (гармонізації) тілесного і культурного, людського і соціального капіталів [38].

В цілому використання фізичного виховання і спорту в роботі з молоддю потребує переосмислення і застосування нових підходів для поєднання спортивної діяльності, заснованої на духовно-моральних засадах, з інтересами сучасної молоді, що приведе до створення умов підготовки не «об'єкта фізичного розвитку», а «суб'єкта саморозвитку» [2].

Щоб досягти таких цілей у вихованні і підготовці спортсменів наголошуються принципи та пропонуються різні освітні системи. Голов В.А. (2008) пропонує три рівні фізичного виховання. Перший, фундаментальний рівень обумовлений необхідністю входження людини в усі світові процеси і явища.

Буття світу – базовий, первинний рівень онтосу (світ – суспільство – людина). Другий рівень впливає з природи людини як істоти соціальної, колективної. Всі буттєво-суспільні процеси повинні опосередковувати освіту з фізичного виховання. На третьому рівні на перше місце виходить особистість з її духовним світом і психологією. В якості частки суспільства людина сама виступає як планетарій в своєму природному, соціальному, біологічному, віковому і духовному вимірах. Без збереження системного зв'язку індивіда, суспільства і цілісного бачення буття навчання і виховання, технології, нововведення і інновації в сфері фізичної культури, спорту будуть носити суб'єктивний характер в багатьох випадках руйнуючи, а не творячи особистість, суспільство, світогляд [39].

Нестеренко Е.Ю. (2007) наголошує, що для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови на заняттях з фізичного виховання. На погляд автора, це питання є надзвичайно важливим, оскільки духовність визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості. Тому одним із шляхів формування духовності може бути складання світогляду на рухову активність, як на частину гармонійного буття людини, де рухова активність виступає не тільки самоціллю вищого досягнення у спорті, а як поєднання руху із внутрішньою та зовнішньою гармонією людини. Цільові настанови занять спортом повинні включати не тільки педагогічні та психологічні компоненти, але ще й компоненти безперервного особистого самовдосконалення у аспектах духовної, моральної, етичної, естетичної, історичної, екологічної культури [40].

Оплетин А.А. (2015) також вказує, що формування особистості, її корекція у фізичному, гуманному, моральному і соціальному планах рідко відбуваються самі по собі, так як вимагають визначення мети й педагогічної підтримки з боку виховної системи учбового закладу. Для цього обґрунтовується педагогічна система з використанням педагогічного аутотренінгу, здатної на заняттях фізичної культури сформувати компетенцію саморозвитку, спрямовану на всебічний розвиток особистості студентів, формування моральних цінностей, впевненості в своїх силах, багаторості, гарного настрою, збереження і зміцнення здоров'я, зняття напруги, стресу [41].

Зважаючи на те, що сучасний спорт часто виступає як конфліктний вид діяльності, Заколюдова Е.Е. (2009) пропонує створювати в навчально-тренувальному процесі додаткові труднощі за рахунок навмисних педагогічних ситуацій, за допомогою яких і виховуються вольові якості спортсменів (ці-

леспрямованість, рішучість, самовладання, витримка, терпіння, дисциплінованість, мужність, сміливість) та які доцільно поєднати з вихованням моральних якостей особистості (доброти, порядності, скромності, ввічливості, самокритичності, колективізму). Авторка вважає, що вольові якості та вчинки цінні не самі по собі, а лише на основі моральної вихованості людини: сміливість хулігана або рішучість дурня не можуть бути позитивними якостями. Навмисні педагогічні ситуації допомагають правильно побудувати виховний процес, так як педагог може оцінити рівень моральної вихованості колективу і кожного студента [42].

Висновки і пропозиції. Огляд і аналіз відібраних літературних джерел дозволяє зробити висновок, що фізичне виховання і спорт, як ніяка інша сфера культури, містить найбільший потенціал відтворення цілісної і розвиненої особистості, в єдності тілесного і духовного. Оскільки саме в спорті найбільш яскраво виявляються такі важливі для сучасного суспільства цінності, як рівність шансів на успіх, досягнення успіху, прагнення бути першим, перемогти не тільки суперника, але й самого себе, то в розглянутих роботах наголошується на необхідності виховання у спортсменів різного віку духовних та моральних якостей водночас з формуванням фізичної форми. Також в досліджених наукових працях вказується на соціальне значення спорту, на важливість організувати виховання і підготовку спортсменів таким чином, щоб сформувати розвинуту особистість з високими духовно-моральними якостями.

Проте знайти наукові праці, які б вказували на пряму залежність результатів спортивної діяльності від вихованих духовно-моральних якостей (сформованих загальнолюдських цінностей) спортсменів, у вітчизняній та російськомовній літературі не вдалося. Лише в одній роботі вказано на зв'язок між виникненням спортивних травм і рівнем духовних цінностей та суспільної спрямованості спортсменів.

Отже, про роль духовності у спорті написано багато, але узагальнено та без конкретних фактів. У відібраній науковій літературі не вдалося встановити вплив духовності, моральних цінностей людини на результати спортивної діяльності. На наш погляд задекларована важлива роль духовності у спорті потребує реалізації конкретних освітніх педагогічно-філософських систем, методик, програм тощо в установах, де виховуються і готуються спортсмени, та підтвердження їх впливу на результати спортивної діяльності. Це потребує проведення спеціальних наукових досліджень, за результатами яких можна буде вести мову про вплив духовності на спорт.

Список літератури:

1. Верховна рада України (1993). Про фізичну культуру і спорт, Закон України від 24.12.1993, № 3808-ХІІ, Редакція станом на 27.09.2017.
2. Духовність у спорті вищих досягнень / Ю.О. Долинний, С.О. Черненко, О.М. Олійник // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 10. – С. 212–214.
3. Іванько О. Взаємозв'язок фізичного виховання та релігії / О. Іванько // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2003. – № 15. – С. 106–110.
4. Колкунова К.А. Поняття «духовність» в сучасній російській літературі / К.А. Колкунова, Т.В. Малевич // Вестник ПСТГУ І: Богословие. Философия. – 2014. – Вып. 6(56). – С. 72–88.
5. Доброхотов А.Л. Дух / А.Л. Доброхотов // Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Стёпин. 2-е изд., испр. и допол. – М.: Мысль, 2010. – Т. 1. – 744 с.
6. Спортивная этика и трансформация ценностей олимпийского спорта в контексте воздействия на социализацию современной российской молодежи / С.И. Самыгин, Н.П. Любецкий, П.С. Самыгин // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2016. № 6–7. С. 98–102.
7. Железнякова М.Е. К вопросу о духовности в спорте и спортивном духе / М.Е. Железнякова // Практическая психология образования XXI века: психологическое сопровождение образовательного процесса. Сборник научных статей и материалов XI Всероссийской научно-практической конференции. Под общей редакцией И.М. Ильичевой, Р.В. Ершовой. 14–15 февраля 2013 г. Коломна: Московский государственный областной социально-гуманитарный институт, 2013. С. 51–53.
8. Мухамитянов Ф.Д. Одухотворение физического в человеке – это реальность для физической культуры или иллюзия? / Ф.Д. Мухамитянов // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2007. – № 4(5). – С. 74–79.
9. Влияние физической культуры и спорта на формирование личностных качеств человека / В.Ф. Стрельченко, Е.В. Ярошенко, М.В. Астахова // Современные тенденции развития науки и технологий. – 2015. – № 1–6. – С. 135–138.
10. Винокурова О.Е. Акмеологическое влияние физической культуры и спорта на формирование гармонично развитой личности / О.Е. Винокурова, Е.Н. Неустроева // Акмеология профессионального образования. Материалы 11-й Всероссийской научно-практической конференции. Российский государственный профессионально-педагогический университет. 2014. – С. 158–161.
11. Ушканова С.Г. Ценностные системы этнических видов спорта народов Крайнего Севера / С.Г. Ушканова, М.Н. Протодряконова // Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология. – 2013. – № 4. – С. 202–204.
12. Бымбыгденова С.Б. Классический спорт и национальные спортивные игры как средство социально-духовного развития студентов (на материалах Республики Бурятия и Агинского округа) / С.Б. Бымбыгденова // Система ценностей современного общества. 2012. № 24. С. 108–113.
13. Платонова Р.И. Миссия национальных видов спорта в глобализирующемся мире / Р.И. Платонова // Вестник спортивной науки. – 2012. – № 6. – С. 61–64.
14. Кошелев Ю.П. Особенности психологического подхода в изучении единоборств / Ю.П. Кошелев, Р.Х. Тугушев // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2007. – Т. 7. № 1. – С. 35–38.
15. Быховская И.М. Аксиология телесности и здоровье: сопряженность в культурологическом измерении / И.М. Быховская // Психология телесности между душой и телом. – М.: АСТ, 2007. – С. 55, 56.
16. Дослідження ціннісно-сміслової сфери особистості спортсменів / В.М. Ляшенко, В.П. Туманова, Є.М. Корж // Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи (у циклі Анохінських читань): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 17 березня 2017 р., м. Київ / за ред. В.О. Огнев'юка. – Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. – С. 129–133.
17. Феурман В.В. Влияние социально-философских и духовных ценностей на формирование социальной направленности и физическое здоровье специалистов сферы физической культуры и спорта / В.В. Феурман // Физическое воспитание студентов. – 2014. – № 2. – С. 41–45.
18. Детерминанты смысловых ориентаций студентов факультета физической культуры и спорта / Н.В. Бибикина, Е.А. Гринева, О.М. Железнякова, Л.Д. Соломенко // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. 2016. Т. 11. № 2. С. 95–104.
19. Русинова М.П. Развитие духовно-нравственных ценностей средствами всероссийского физкультурно-спортивного комплекса ГТО / М.П. Русинова // Педагогическое образование в России. – 2017. – № 1. – С. 114–117.
20. Масленко О.А. Лицарсько-козацькі виховні традиції українського народу як основа виховання та підвищення рівня фізичної підготовки майбутніх офіцерів Міністерства внутрішніх справ України / О.А. Масленко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 22. – С. 167–170.
21. Кириченко О.В. Шляхи удосконалення лицарсько-патріотичного виховання допризовників засобами військово-козацької підготовки / О.В. Кириченко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 22. – С. 154–158.
22. Кіндрат В.К. Проблема патріотичного виховання студентів спеціальності «Фізичне виховання» / В.К. Кіндрат, Н.П. Кіндрат // Фіз. виховання, спорт і культура здоров'я у сучас. сусп.-ві. – 2012. – № 2. – С. 59–66.
23. Саїнчук М.С. Потреба суспільства в фізично досконалій особистості і бачення її старшокласниками / М.С. Саїнчук, М.М. Саїнчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 1. – С. 97–100.
24. Чередніченко А.В. Аналіз термінальних життєвих цінностей груп студентів харківських вищих навчальних закладів / А.В. Чередніченко // Слобожанський науково-спортивний вісник. – 2014. – № 3. – С. 116–120.
25. Лещинский В.А. Оптимизация психоэмоционального и функционального состояния студентов через становление ценностного отношения к физкультурно-спортивной деятельности / В.А. Лещинский // Культура. Наука. Интеграция. – 2013. – № 4(24). – С. 83–89.
26. Алави Хайдар М. Алави. Потребностно-мотивационная сфера как побудительная предпосылка формирования двигательной активности молодежи в спортивных клубах / Алави Хайдар М. Алави // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2014. – № 12 (140). – С. 72–76.

27. Аврамова Н.В. Формирование мотивации к самостоятельному использованию средств физической культуры и спорта для сохранения здоровья студентов / Н.В. Аврамова // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2015. – № 1(34). – С. 7–13.
28. Кошелев Ю.П. Особенности психологического подхода в изучении единоборств // Ю.П. Кошелев, Р.Х. Тугушев // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Философия. Психология. Педагогика. – 2007. – Т. 7. № 1. – С. 35–38.
29. Турчик Р.Х.В. Шкільний спорт як соціально-ціннісна система у працях зарубіжних фахівців / Р.Х.В. Турчик // Проблеми сучасного педагогічного образования. – 2014. – № 46–6. – С. 206–213.
30. Концептуальные подходы к определению понятия «спортивная культура» / В.А. Бурцев, А.З. Шамгуллин, Е.В. Бурцева // Современные проблемы и перспективы развития системы подготовки спортивного резерва в преддверии XXXI Олимпийских игр в Рио-Де-Жанейро : материалы Всероссийской (с международным участием) научно-практической конференции (26–27 ноября 2015 г.). – Казань: Поволжская ГАФКСиТ, 2015. – С. 18–21.
31. Акчурин Б.Г. Социобиотический потенциал физической культуры и спорта в системе общественных отношений / Б.Г. Акчурин // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2015. – № 12-4 (62). – С. 13–15.
32. Спорт как фактор социализации молодежи в регионе / О.В. Борисова, С.В. Бусарова, Н.А. Акимова // Регионоведение. – 2012. – № 1(78). – С. 187–191.
33. Галицын С.В. Физическая культура как фактор профилактики социально негативного поведения подростков / С.В. Галицын // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика. – 2011. – № 4. – С. 39–42.
34. Лазарева В.Г. Влияние занятий бейсболом на формирование психического и духовного здоровья детей-сирот / В.Г. Лазарева, В.Н. Пристинский // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2008. – № 4. – С. 62–65.
35. Ильина Э.А. Физическая культура и спорт как социальный феномен современного российского общества / Э.А. Ильина, Н.А. Бурундукова // Культура. Духовность. Общество. – 2015. – № 17. – С. 136–144.
36. Клещенко А.А. Физическая культура и культура философского мышления в контексте современной философии образования / А.А. Клещенко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – 2012. – № 19. – С. 262–266.
37. Крайняя Н.В. Проблема духовности в системе подготовки и воспитания будущих учителей физической культуры / Н.В. Крайняя // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 10. – С. 34–39.
38. Арпентьева М.Р. Психологическое сопровождение подготовки специалистов физической культуры и спорта / М.Р. Арпентьева // Фитнес-аэробика-2016: материалы Всероссийской научно-практической интернет-конференции «Фитнес-аэробика-2016 / под ред. М.Ю. Ростовцевой. – М.: РГУФКСМиТ, 2017. – С. 204–210.
39. Голов В.А. Актуальность совершенствования физкультурного образования в современных условиях российского общества / В.А. Голов // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 1. – С. 48–50.
40. Нестеренко Е.Ю. Формування духовності студентів на заняттях з фізичного виховання / Е.Ю. Нестеренко // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2007. – № 11. – С. 161–163.
41. Оплетин А.А. Саморазвитие личности студента средствами педагогического аутотренинга на занятиях физической культурой / А.А. Оплетин, В.Д. Паначев // Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. – 2015. – № 2(35). – С. 133–140.
42. Заколотная Е.Е. Применение метода педагогических ситуаций в воспитании нравственно-волевых качеств спортсменов-студентов / Е.Е. Заколотная // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2009. – № 10. – С. 57–60.

Савченко В.М., Лопатенко Г.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

РОЛЬ ДУХОВНОСТИ В СПОРТЕ (ОБЗОР ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И РУССКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ)

Аннотация

Проведен обзор отечественной и русскоязычной литературы с целью определить роль духовности в спорте и установить ее влияние на результаты спортивной деятельности. Используя слова «духовность» / «духовное здоровье» и «спорт», проведен поиск в Российской научной электронной библиотеке «eLibrary» и Национальной библиотеке Украины им. В.И. Вернадского за последние 10 лет. По указанным поисковым словам найдено 174, а для анализа отобрано 45 литературных источников. В большинстве проанализированных научных работ подчеркивается значительная роль духовности в воспитании и подготовке спортсменов разного возраста, но обобщенно и без конкретных фактов. Также в этих работах указывается на социальное значение спорта, важность организовать воспитание и подготовку спортсменов таким образом, чтобы сформировать развитую личность с высокими духовно-нравственными качествами. Однако найти научные работы, которые бы указывали на прямую зависимость результатов спортивной деятельности от воспитанных духовно-нравственных качеств (сформированных общечеловеческих ценностей) спортсменов, в отечественной и русскоязычной литературе не удалось. Лишь в одной работе указано на связь между возникновением спортивных травм и уровнем духовных ценностей и общественной направленности спортсменов. Задекларированная важная роль духовности в спорте требует реализации конкретных образовательных педагогико-философских систем, методик, программ и т.п. в учреждениях, где воспитываются и готовятся спортсмены, и подтверждения их влияния на результаты спортивной деятельности. Это требует проведения специальных научных исследований, по результатам которых можно будет говорить о влиянии духовности на спорт.

Ключевые слова: дух, духовность, спорт, физическая культура и воспитание.

Savchenko V.M., Lopatenko G.O.

Borys Grinchenko Kyiv University

ROLE OF SPIRITUALITY IN SPORT (REVIEW OF UKRAINIAN AND RUSSIAN RESOURCE)

Summary

The review of Ukrainian and Russian resources has been conducted with the purpose of determining the role of spirituality in sport and determining its influence on the results of sports activities. Search words like “spirituality”, “spiritual health” and “sport” were used to find resources in the Russian scientific electronic library “eLibrary” and the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine that has been published in the last ten years. 174 search results were found for the specified search words, and 45 sources were selected for analysis. Most of the analyzed scientific publications emphasize the significant role of spirituality in educating and training athletes of different age, but it is described in general way and without specific facts. Social importance of sport is also pointed out in these recourses. Authors point out the need of organizing the upbringing and training of athletes in such a way so that it forms a developed personality with high spiritual and moral qualities. However, evidence and statements about direct correlation between results of sport activity and developed spiritual and moral qualities were not found in either Ukrainian or Russian recourses. Only one source indicates the relationship between the occurrence of sports injuries and the level of athletes’ spiritual values and the social orientation. Important role of spirituality in sport, which is declared in the publications, requires the implementation of specific educational and philosophical systems, methods, programs, etc. in institutions where athletes are trained. The need of proving its influence on athletes’ achievements is also obvious. In order to do that special scientific research should be conducted so that it will be possible to discuss the influence of spirituality on sport activities.

Keywords: spirit, spirituality, sport, physical culture and upbringing.